

Міністерство освіти і науки України
Бердянський державний педагогічний університет
кафедра соціальної роботи та інклюзивної освіти

Допущено до захисту
Завідувач кафедру
 Катерина ПЕТРОВСЬКА
«24» листопада 2024

**ВПЛИВ ВОЄННОГО КОФЛІКТУ НА
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ДІТЕЙ МОЛОДШОГО
ШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Кваліфікаційна робота магістра

Виконавець: здобувач другого рівня вищої освіти,
групи м 23 СР-з

Галузь знань 23 Соціальна робота

Спеціальність 231 Соціальна робота

Освітньо-професійна програма: Поствоєнна соціально-
психологічна реабілітація

ЛЕДЕНЬОВА А.В.

Керівник: доцент ЗАХАРОВА Н.М.

Рецензент: доцент ТУРГЕНЄВА А.О.

Запоріжжя- 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ НА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ДІТЕЙ	
1.1. Психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку та їх вразливість до стресу	5
1.2. Соціально-психологічні наслідки воєнного конфлікту для дітей молодшого шкільного віку	9
1.3. Система соціально-психологічної підтримки дітей під час навчання в умовах воєнного конфлікту в Україні	14
1.4. Зарубіжний досвід реабілітації та підтримки дітей, що постраждали від воєнного конфлікту	22
Висновки до першого розділу	31
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ НА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ДІТЕЙ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ	
2.1. Організація та методика дослідження особливості соціально-психологічного стану дітей молодшого шкільного віку в умовах воєнного конфлікту під час навчання	33
2.2. Результати емпіричного дослідження впливу воєнного конфлікту на соціально-психологічний стані і навчання дітей молодшого шкільного віку та особливості подолання стресу	38
2.3. Рекомендації по зниженню стресу від впливу воєнного конфлікту на соціально-психологічний стан дітей молодшого шкільного віку	50
Висновки до другого розділу	56
ВИСНОВКИ	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	60
ДОДАТКИ	65

ВСТУП

Актуальність. Війна торкнулась кожного. Вся наша країна відчула, і відчуває на собі негативні наслідки військових дій. Війна - це стрес. Стрес, що відчувають не лише дорослі, для яких ситуація більш зрозуміла, а й діти, для яких це взагалі невідоме. Можливе постійне відчуття небезпеки, підвищена тривожність, зміна звичного життя та ритму дня, тай взагалі постійні зміни та переміщення – можуть налякати. Саме тому, під час війни важливо підтримувати стабільний психологічний стан як і у дорослих, так і у дітей. Діти різного віку реагують на військові події, на стан дорослих та на кризову ситуацію. У сприйнятті світу та життєвих обставин вони орієнтуються на поведінку батьків та дорослих, що поряд (опікунів). Зараз звертають увагу, що практично у всіх дітей, особливо молодших, в період військових дій спостерігається певний регрес – діти капризують, не виконують домовленості, втрачають деякі навички. Діти є вразливою частиною населення, яка потребує захисту і допомоги держави. Але щоб надавати допомогу дітям, поряд мають бути дорослі, які компетентні в цьому. На всіх ланках дотичних до виховання, надавання освіти і психологічної, та медичної допомоги - мають бути люди, які підготовлені до ситуацій, коли країна у війні.

Актуальність теми дослідження «**Вплив воєнного конфлікту на соціально-психологічний стан дітей молодшого шкільного віку**» обумовлена тим, що, висвітлюючи питання виникнення впливу воєнного конфлікту та подолання його негативних наслідків у молодших школярів, отримуємо можливість впливати на перебіг переживання стресу у дітей молодшого шкільного віку.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити вплив воєнного конфлікту на соціально-психологічний стан дітей молодшого шкільного віку під час навчання та дослідити методи психологічної підтримки дітей у навчальному процесі.

Відповідно до мети дослідження визначені його **основні завдання**:

1. Визначення психологічних наслідків воєнного конфлікту на дітей молодшого шкільного віку.

2. Оцінка соціальних змін у поведінці дітей.
3. Вивчення факторів стресу та механізмів психологічного захисту;
4. Оцінка ролі соціальних інституцій у підтримці дітей.

Об'єкт дослідження – соціально-психологічний стан дітей молодшого шкільного віку в умовах воєнного конфлікту.

Предмет дослідження – вплив воєнного конфлікту на соціально-психологічний стан дітей молодшого шкільного віку під час навчання.

Гіпотеза: вплив воєнного конфлікту на соціально-психологічний стан дітей під час навчання, і може бути мінімізований за умов:

- надання психологічної підтримки; - налагодження емоційної підтримки з боку родини та вчителів; -забезпечення стабільності та безпеки у навчальному процесі; -соціальна інтеграція та розвиток навичок спілкування; -використання адаптивних форм навчання; -залучення дітей до творчої та фізичної активності:

Ця гіпотеза базується на припущенні, що комплексна підтримка - як емоційна, так і соціальна - в поєднанні з адаптацією навчального процесу може суттєво знизити негативні наслідки воєнного конфлікту для дітей.

ВИСНОВКИ

Воєнний конфлікт значно впливає на психоемоційний стан дітей молодшого шкільного віку, викликаючи стрес, тривогу та страхи. Під впливом війни діти стають більш вразливими і потребують турботи та підтримки. Психологічний стан дітей також залежить від атмосфери у сім'ї. Втрата батьківської підтримки або емоційного контакту через стрес у батьків може погіршити психічний стан дитини. Водночас, наявність стабільного емоційного клімату в родині може зменшити негативні наслідки війни.

У наслідок воєнного конфлікту багато дітей втрачають можливість соціалізації з однолітками через переміщення, зміни в навчальному процесі, а також через почуття тривожності. Це може призвести до соціальної ізоляції та порушення розвитку міжособистісних навичок. Саме тому важливу роль відіграє школа, як заклад соціалізації та розвитку дитини, де можуть бути запроваджені методики і практичні заняття як з вчителями, так і з психологами для зменшення стресу та тривожності від війни.

Воєнний конфлікт значною мірою впливає на зниження рівня академічної успішності, викликає труднощі з концентрацією та зниженій мотивації до навчання. Багато дітей відчують труднощі в процесі навчання через емоційну перевантаженість та стрес. У зв'язку з цим, важливо забезпечити їм психологічну підтримку. Використання спеціалізованих методик і програм під час навчання, безпечного простору, психотерапії, арт-терапії, та антистресові тренінги, - це все в комплексі допомагає дітям долати наслідки стресу та повернути до нормального психологічного стану.

Практичні психологи та вчителі мають велике значення у процесі підтримки дітей в умовах воєнного конфлікту. Вони повинні бути готові допомогти дітям адаптуватися до цих умов, що виникають під час воєнного конфлікту, підтримати їх та надати необхідні практичні рекомендації для подолання стресу.

В умовах війни емоційний розвиток дітей може зазнавати значних змін. Вони можуть ставати більш замкнутими, знижується рівень довіри до оточуючих, а також виникають проблеми з регуляцією емоцій. Важливо забезпечити дітям

можливість виражати свої почуття та переживання в комфортних, на скільки це можливо умовах, щоб знизити рівень стресу. Виробити у них особистісну стресостійкість до подій і ситуацій, і перевести їх з статусу "проблем", до статусу "задач", які можливо вирішити та подолати. При цьому навчивши їх саморегуляції, та самопідтримці, також позитивному мисленню та сприйняттю життя як виклик, з яким можливо взаємодіяти, якщо володіти знаннями.

Таким чином, воєнний конфлікт має значний вплив на соціально-психологічний стан дітей молодшого шкільного віку, що вимагає комплексного підходу від держави та і цивілізованого світу в цілому, також безпосередньої підтримки батьками, вчителями, і тими дорослими, що поруч, та при необхідності кваліфікованої психологічної реабілітації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адлер А., Індивідуальна психологія і розвиток дитини, вид-тво: Інститут загальногуманітарних досліджень, 166с., 2017
2. Бойко О. В. Вікова психологія: навч. посібник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2011
3. Вікова та педагогічна психологія: навч.посіб. 6-те вид. /О.В. Скрипченко та ін. Київ: Каравела, – 2019. – 400 с.
4. «Бути сильним зовсім не означає не боятися»,
https://m.facebook.com/story.php/?story_fbid=4504011006369468&id=100063532298748
5. Вплив військових подій на психічне здоров'я дітей
<http://habitus.od.ua/journals/2023/50-2023/15.pdf>
6. Вплив стресу на організм дитини. Чим можуть допомогти батьки і коли варто звертатися до лікаря, Державна установа «Центр громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України» <https://phc.org.ua/news/vpliv-stresu-na-organizm-ditini-chim-mozhut-dopomogti-batki-i-koli-varto-zvertatisya-do>
7. Всеукраїнська програма ментального здоров'я «Ти як?»,"Піклуватися про ментальне здоров'я школярів - техніки самопомоги для роботи в укритті"
<https://howareu.com/materials/pikluvatysia-pro-mentalne-zdorovia-shkoliariv-tekhniky-samodopomohy-dlia-vchytelia>
8. Губеладзе І., Г., президент АППУ(Асоціація політичних психологів України) голова Ради молодих вчених НАПН України. Вправи для стабілізації емоційного стану учнів під час онлайн-уроків в умовах воєнних дій. Вебінар для українських вчителів [Відео]. YouTube. <https://youtu.be/scLSyWd1Qn4>
9. Губеладзе.І., Психологічна підтримка учнів під час війни. Вебінар для українських вчителів [Відео].
https://www.facebook.com/watch/live/?ref=watch_permalink&v=724726988693054
10. Дев'ять ключів психологічного імунітету. Освіта.UA., <https://cutt.ly/SHrIDd>

11. Депресія серед дітей: причини, наслідки та способи запобігання, <https://phc.org.ua/news/depresiya-sered-ditey-prichini-naslidki-ta-sposobi-zapobigannya>
12. Дослідження: якість освіти в умовах війни. <https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2021/04/yakist-osvity-v-umovah-viyny-web-3.pdf>
13. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 424 с.
14. Енциклопедія сучасної України, <https://esu.com.ua/article-27383>
15. Когнітивно-поведінкова терапія тривожних розладів: модель розуміння, терапії та емпіричні докази ефективності, <https://i-cbt.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/RomanchukAnxiety-disorders.pdf>
16. Лазарус Р.С. Теория стресса и психофизиологические исследования // Эмоциональный стресс / Под ред. Л. Леви. Л.: Медицина, 1970. – 328 с
17. Липова Л., Ренський С. Інтеграція індивідуальної роботи з іншими формами навчальної діяльності // Рідна школа. – 2002. - №1. – С.8-10.
18. Макгонігал Келлі Сила волі. Шлях до влади над собою / пер. з англ. Ірина Павленко 7-ме вид. К.: Наш Формат, 2023, - 264 с.
19. «Ментальний щит» для дітей: хвилинки психологічної самодопомоги, <https://naps.gov.ua/ua/press/releases/2688/>
20. Методичні рекомендації для педагогів щодо надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу, <https://howareu.com/materials/metodychni-rekomendatsii-dlia-pedahohiv-shchob-pikluvatysia-pro-mentalne-zdorovia-shkoliariv>
21. Музей воєнного дитинства, <https://warchildhood.org/ua/>
22. Нова українська школа, <https://mon.gov.ua/tag/nova-ukrainska-shkola?&type=all&tag=nova-ukrainska-shkola>
23. Навчання в умовах війни: ідеї для підтримки дитини на щодень, сайт Міністерства охорони здоров'я України, <https://moz.gov.ua/uk/navchannya-v-umovah-vijni-ideyi-dlya-pidtrimki-ditini-na-shoden>
24. Найдьонова.Л., <https://bit.ly/3Pelabz> Вправи антидепресанти https://www.youtube.com/watch?v=_ryLxTVzeHM

25. Опитування: Захист дитинства: виміри безпеки для молодого покоління
<https://summitflg.org/study/zahyst-dytynstva-vymirybezpeky-dlya-molodogo-pokolinnya/>
26. Освітній проєкт "На урок". Стаття, <https://naurok.com.ua/prezentaciya-osvitni-vtrati-v-pochatkoviy-shkoli-ta-shlyahi-h-podolannya-364925.html>
27. Поведінкові розлади, <https://k-s.org.ua/resources/mh-academy/odd-cd/>
28. Понад 2 мільйони дітей через повномасштабне вторгнення виїхали з України.
<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3831526-ponad-2-miljoni-ditej-viihali-z-ukraini-cerez-vijnu.html>
29. Психологічна підтримка учасників освітнього процесу в умовах війни,
<https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/259/31>
30. Самостійне навчання та не адаптовані до онлайн методи викладання: головні проблеми викладання українських шкіл,
<https://osvitoria.media/experience/samostijne-navchannya-ta-neadaptovani-do-onlajnu-metody-vykladannya-golovni-problemy-ukrayinskyh-shkil/>
31. Сельє Г., Стрес без дистреса, Прогрес, 1979. 124 с.
32. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 376 с.
33. Страх повітряних тривог: як впоратися самостійно і допомогти дитині,
<https://howareu.com/materials/strakh-povitrianykh-tryvoh-iak-vporatysia-samostiino-i-dopomohty-dytyni>
34. Титаренко, Т. М., Лепіхова, Л. А. (2006). Психологічна профілактика стресових перевантажень серед шкільної молоді: науковометодичний посібник. Київ: Міленіум, 204 с.
35. Український психологічний ХАБ. Що таке Дисоціативні розлади?
<https://www.psykholoh.com/post/%D1%89%D0%BE-%D1%82%D0%B0%D0%BA%D0%B5-%D0%B4%D0%B8%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%96-%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B8>

36. Шаповаленко І.В., Вікова психологія (Психологія розвитку та вікова психологія), 2005. — 349 с.
37. Юнісеф в Україні, <https://www.unicef.org/ukraine/what-we-do>
38. Як війна впливає на психічне здоров'я дітей?
<https://warchildhood.org/ua/impact-of-war-on-childrens-mental-health/>
39. Як змінилась освіта під час війни: думка експерта (Анжеліка Цимбалару доктор педагогічних наук), <https://osvita.ua/school/method/91705/>
40. Як підтримати та заспокоїти дитину під час війни <https://eo.gov.ua/yak-pidtrymaty-ta-zaspokoity-dytnu-pid-chas-viyny/2022/02/28/>
41. Як розвивати стійкість у період війни. Пояснює дослідник з Ізраїлю, <https://www.village.com.ua/village/life/podcast/347571-yak-rozvivati-stiykist-u-period-viyni-poyasnyue-doslidnik-z-izrayilyu>
42. Cannon W. B. Bodily Changes in Pain, Hunger, Fear and Rage, an Account of Recent Researches Into the Function of Emotional Excitement, 1915. 342 p.
43. Cannon W. B. Wisdom of the Body. United States: W.W. Norton & Company, 1932. 312 p.
44. De Jong, J et al, 2002 Trauma, War and Violence: Public mental health in socio-economic context. New York, Boston, Dordrecht, London, Moscow: Kluwer Academic Press.
45. Dupuy, KE and Krijn Peters, 2010 War and children: a reference handbook. Santa Barbara, Denver, Oxford: Praeger Security International, ABC Clío
46. Fernando, C and Michel Ferrari, 2013 Handbook of Resilience in Children of War. New York, Heidelberg, Dordrecht, London: Springer
47. Fredrickson, B. (2009). Positivity. Groundbreaking Research to Release Your Inner Optimist and Thrive. United Kingdom: Oxford Publications.
48. Jones, L, 2013 Then they started shooting: Children of the Bosnian war and the adults they become. New York: Bellevue Literary Press.
49. Joshi, PT and Deborah O'Donnell, 2003 Consequences of child exposure to war and terrorism. Clinical Child and Family Psychology Review 6(4):279-291.

50. Lazarus R. S., Folkman S. Stress, appraisal, and coping. New York: Springer, 1984. 566 p.
51. Lazarus R. S. Transactional theory and research on emotion and coping / R. S. Lazarus, S. Folkman // Eur. J. Pers. 1987. Vol. 1. P.141-169.
52. Murthy, SS and R. Lakshminarayana 2006 Mental health consequences of war: a brief review of research findings. World Psychiatry 5(1):25-30.
53. Smith, D, 2001 Children in the heat of war. APA Monitor 32(8):29.
54. Selye H. The Stress of Life. New York : McGraw-Hill, 1956. 479 p.